

صنعتگران و خوشنویسان هرات

در عصر تیموریان هرات

عقیده دارند که سلطان محمد بعد از مرگ بهزاد به ریاست نگارستان مکتب هرات در تبریز تقرر حاصل کرده است سبک و روش او در نقاشی و مصوری به استثنای بعضی از همیزات و اختصاصاتی که مخصوص خودش بود عیناً رویه و اسلوب استاد بهزاد است. استاد سلطان محمد هروی در آثار و تابلوهای جهان متاع خود عموماً صحنه های ارسنوی کراتی و زندگانی اشرافی را تصویر کرده است آثار و نقاشی های محدودی از او بیادگار مانده که امروزه در موزه ها و در بخش کتب خانه های معروف دنیا است. از جمله آثار او دو تصویر از نسخه خطی کتاب نظامی است که در سال ۹۴۶-۹۴۷ هجری در تبریز بخط خود شنویس معروف آن زمان شاه محمود نیشاپوری برای طبعها سبب نوشته شده و امروزه در موزه نیشاپور محفوظ است و نقاشی ها و تصاویر آن به توسط چند نفر از نقاشان معروف که منجمه آقامیرک و سلطان محمد هروی است بعمل آمده. امتهای سلطان محمد در روی این دو تصویر فوق الذکر دیده می شود یکی از آن ها بهرام گور را در هنگام شکار شیری نشان می دهد و دومی ملاقات خسرو را با پرویز در هنگامی نشان می دهد که شیرین مشغول استحمام و غسل کردن است این دو تصویر از حیث استادی که در تزئین لباس ها و سحر کاری که در رنگ آمیزی ها و مهارتیکه در رسوم حیوانات و کشیدن قیافه اشخاص بعمل آمده از آثار بسیار برجسته و ممتاز بشمار میرود از بدیع ترین و زیبا ترین تصاویر قلمی سلطان محمد دو تصویر است که در یکی از نسخه های خطی دیوان حافظ موجود و فعلاً در مجموعه آثار نفیس کارتیه محفوظ است. یکی از این دو تصویر یکی از شهزاده گان سفوی را با جمعی از غلامان و ملازمان خود در میان باغی نشان میدهد که حلقه و اردور هم نشسته اند اما دومی منظره از

مجالس انس و شراب را نمایش میدهد. اگر رنگ آمیزی و صفای منظر و زیبایی تصویر اول قابل دقت باشد در تصویر دوم مهارت و استادی و جنبه فکاهی نقاشی بقدری نمایان است که تصویر را نشان و روح مخصوصی بخشیده و گویی متحرک بنظر می آید. این تصویر تقریباً کاری کاتورست که بصورت بسیار مضحکه رذایل و بدعت شراب نوشی را نشان میدهد.

تصویر دیگری هم هست که بیشتر مؤرخین فنون اسلامی عقیده دارند که اثر قلم سلطان محمد است و شاید انتساب آن به استاد هلی مورد نباشد زیرا این تصویر را می توان از بدیع ترین و شاهکارهای هنرهای دنباله مسکیت هرات در تبریز دانست. اما امضای مصور در آن دیده نمیشود. موضوع آن مقصد معراج رفتن حضرت پیغمبر ص و اسلای یکی از تصاویر نسخه خطی خمسه نظامی است که در زمان طهماسب صفوی نوشته شده و فعلاً در موزه برطانیای لندن است. خلاصه درین تصویر بهترین تخیلات فنی و عالی و بسک نشاط عجیبی دیده میشود که آن را از زیبا ترین و گران بها ترین تصاویر مسکیت صنعتی هرات قرار میدهد. در بسک مجموعه آثار زیبا و نفیسی که راجع به اردن موریس است بسک نسخه شاهنامه قلمی است که در سال ۹۴۴ هجری نوشته شده و دارای ۲۵۶ تصویر بزرگ می باشد که در آنها روش و اسلوب اساتید و نقاشان معروف مکتب هرات در زمان صفوی ظاهر و نمایان است. این تصاویر خیلی ها دارای اهمیت است، اگر چه شرق شناسان و مؤرخین آثار اسلامی شرق تصاویر این شاهنامه را اثر شاهگردان سلطان محمد هروی و آقامیرک میدانند ولی رنه گروسه اکثر آن ها را منسوب به خود سلطان محمد میدانند.

دیگر تصویر طهماسب صفوی است بسن جوانی که در حال مطالعه کشیده شده است. این میناتور خیلی زیبا و قشنگ بوده و در موزه بوستون امریکا محفوظ است. یکی دیگر از میناتور هائی که به استاد سلطان محمد نسبت میدهند صفحه از میناتور های یکی از دو اوین شعرای زبان فارسی است که از اصل کتاب خود جدا شده است. این میناتور در جز و کلبکسیون های تصاویر شرقی موزه بوستون امریکا محفوظ است.

تفصیلی از تصاویر قلمی دیگری نیز هست که جوانی را با جامی در دست نشان میدهد و میسکوبند که از آثار سلطان محمد مصور است جوان مذکور در کتاب و دستاری بر سردارد که بصورت چلیپا بسته شده است این کتاب و دستیار عموماً مورد دربار همایون پادشاه هند می باشد لهذا میتوان گفت که این میناتور در اواسط قرن شانزده یعنی در زمانی که همایون پادشاه مغلی به دربار طهماسب پناهنده شده بود کشیده شده است ، و احتمال دارد صاحب این تصویر یکی از هنرگاران و درباری های همایون پادشاه باشد که بمعیت او بفارس آمده بود

از صنعتگران قرن نهم هرات است که با سلطان حسین بایقرا معاصر بوده است (۱) در صنعت تذهیب و افشان کردن اوراق کتب از استادان ماهر و چیره دست بشمار میرفت ، با کمال فضل و دانشمندی آن و صنعتگران معاصر خود مانند سلطان علی مشهدی خطاط معروف هرات و غیره دوستی و معاشرت داشت . تفصیل زندگی او بدست نیست . چون در صنعت افشان کردن اوراق کتب استاد بود به سید بابای افشانگر اشتهار داشت .

ش

(شیخ احمد) استاد : **شمال علم اسانی**
برادر بابا حاجی صورتگر است که ترجمه حال او در ردیف 'ب' نگارش یافته است . شیخ احمد مانند برادر خود در نقاشی و صورتگری معروف و با سلطان حسین میرزا معاصر بود . (۲)

ف

فضلی : از هرات است . در زمان سلطان حسین بایقرا میزیست . هر دو فاضل و هنرمند بود . در اکثر علوم و فنون مخصوصاً در عروض ، شاعری و نقاشی شهرت تام داشت .

(۱) در شماره ۱۰ و یازده سال ۳ مجله موسیقی طبع طهران .
(۲) صفحه ۷۲ شماره (۱۱) سال ۶ مجله کابل .

فضلی در عصر درخشان سلطان حسین بایقرا یعنی در عهدیکه صنایع ظریفه در هرات به اوج ترقی و کمال رسیده بود از نقاشان معروف بحساب میرفت . سنه تولد و وفات او بدست نیامده است (۱).

ق

قاسم علی (مصور)

از نقاشان و میناتور سازان قرن دهم هراست در اواخر زمان سلطان حسین بایقرا شهرت یافته و در نقاشی و میناتور سازی شاگرد بهزاد معروف بوده است . سبک کار های نقاشی او عینا اسلوب بهزاد است . (۲) چون نقاش ماهر و صورتگر کامل بود به قاسم علی چهره کشای اشتهار داشت . از آثار او یکی تصاویر خمسه نظامی است که در سال ۹۰۰ هجری مطابق ۱۲۹۵ عیسوی نوشته شده و تعداد تصاویر این نسخه که به قاسم علی نسبت یافته و در هر کدام آن امضای مشارالیه موجود است از هفت تصویر تجا و ز نمیکنند (۳) . در کتابخانه «بوریس» آکسفورد یک نسخه کتاب خطی است که تاریخ تحریرش سال ۸۹۰ هجری (۱۴۸۵ ع) است و دارای تصاویر است که منسوب به قاسم علی و بهترین و زیباترین آنها تصور بر دست از جماعت صنوبر که در باغچه سبز و خرمی میباشد و صورتهای بعضی اشخاص آن از نسخه خطی دارالکتب العصریه نقل شده است . (۴)

محمدی (استاد):

و قتیکه مافهرست های آثار نقاشی و میناتور های شرقی موزه های معروف دنیا را از نظر میگذرانیم به آثار و اسمای یک عده محدود صنعتگرانی بر می خوریم

(۱) نغمه کلاه صفتی طبع شده کتبیها قبول نیستن للمسن له غایب تسنا ایها: نلفه

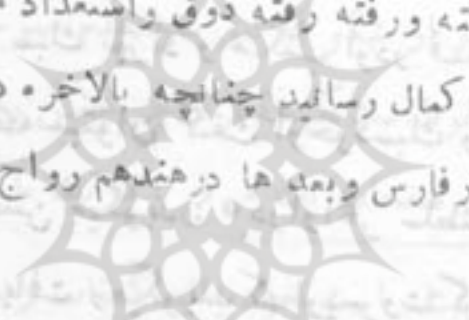
(۲) صفحه ۷۱ شماره ۱۱ سال ۶ مجله کابل .

(۳) اشرفی ۳ شماره اول سال ۱۳۹۲ مجله و در کابل و طبعه نلفه ۶ و ۷ شماره ۱۰ .

(۴) ۱۱۶ ترجمه کتابین آثار بعضی صنایع عتیقه قلیله لازم است ایها: نلفه ۶ و ۷ شماره ۱۰ ترجمه

محمد علی خلیلی طبع طهران ۱۳۲۰ . راجع قلمبه ۲ رال (۱۱) شماره ۲۷ صفحه (۲)

که روی هم رفته تماماً آنها با از هرات بوده و بایه دربار سلاطین و شاهان با ذوق
 هرات تربیه شده اند. از جمله این هنروران و نقاشان با افتخار وطن کسیکه بیشتر
 در دنیا بعد از استاد بهزاد شهرت و اهمیتی در نقاشی و میناتور سازی حاصل نموده
 استاد محمدی هروی است این هنرمند شهیر پسر و شاگرد سلطان محمد مصور است
 شرح جزئیات زندگی او مانند بسی از اسلافش طوری که باید و شاید معلوم
 نیست و ما با وجود تفحص و کنج کاوی های لا ینقطع تا حال نتوانسته ایم
 سنه تولد او را پیدا کنیم ولی روی هم رفته بطور تخمین می توان گفت که در حدود
 ۹۳۵ - ۹۴۰ در هرات تولد یافته است محیط تربیه او از دامان مادر الی زمان
 رشد و جوانی محیط ذوق و صنعت بوده و از ابعاد در ضمن دیگر علوم و تعلیمات
 ابتدائی فن تصویر سازی و نقاشی را به نزد مولانا سلطان محمد مصور یعنی والد
 محترم خود آموخته و رفته رفته ذوق و استعداد موروثی او درین صنعت بیشتر
 گردید و آنرا بعد کمال رسانید چنانچه بالاخره در مکتب نقاشی های هرات
 در تبریز که اولاً در فارس و بعد ها در هند هم رواج یافت مقام ارجمند و مهمی
 را اشغال نمود

چون سبک نقاشی های مکتب بهزاد که بعضی ها آنرا بنام مکتب هرات هم یاد
 میکنند تاثیرات خود را در ذوق و سلیقه صنعتگران بومی فارس و ماوراالنهر
 و هند در طی مدت کمی بصورت عمیق انداخت و از طرف کلیه هنرمندان و صاحبان
 ذوق استقبال خوبی گردیده و طرز مخصوص آثار او بنگلی از زمین برسد
 و خود جانشین آنها شدند سلاطین و امرا بی شماری صفوی صنعتگران بزرگ است و استادان
 ماهر را از هرات جلب و او را آنها کار تزیینات میسر کردند و حتی در وقت سواد علمی
 که استاد محمدی درین فن داشت و بجهت شهرت بزرگی آن در دنیا آنچه حکمدر بیست
 منشی بخواهد تمام آرای عباسی در ضمن صحبت از استادان مکتب نقاشی
 هرات در عصر طهماسب میگوید: دیگر نقاشان و مصوران بودند که در مکتب محمدی
 هراتی و غیر هراتی بودند که در مکتب هراتی و غیر هراتی بودند که در مکتب محمدی
 این مکتب را در مکتب هراتی و غیر هراتی بودند که در مکتب محمدی

استاد بزرگ اکتفا نموده و شرح بیشتری در باب شخصیت او نداده است بسکلی واضح است که اگر چه در نگارش تاریخ خود، خواسته از روش صاحب تاریخ حبیب السیر پیروی نموده شرح زندگانی رجال بزرگ مانند شعرا، علما و صنعتگران عصر هریاد شاه را بنسکارد مگر معینا نموانسته خود را از حیطة نفوذ و تاثير اسلوب تاریخ نویسان متقدمتر خارج سازد اینست که در تاریخ خود برای شرح و تفسیر زندگانی نقاشان و مینا نور سازان چندان اهمیت را قابل نشده تنها بذکر دو نفر از استادان عصر طهماسب که عبارتند از آقامیرک و سلطان محمد هروی اکتفا نموده و روی قلم را مجدداً به تفصیل و قایع سیاسی و زرد و خورد های تاریخی کرده است اگر چه استاد محمدی از پیروان و پرورش یافته گان مکتب استاد بهزاد است ولی به نسبت آنکه در بین فن استعداد غریبی داشت در حین استقبال و پیروی از سبک بهزاد و مکتب او در قسمت نقاشی های رنگه چنان تصرفات نمود که میتوان گفت از خود سبک و اسلوب علیحده بوجود آورد چنانچه گریستی و بلبس میگوید: «در اواخر سلطنت شاه طهماسب نقاشی باسم استاد محمدی شهرت یافت و میگویند که او پسروشا کرد سلطان محمد بوده و علاوه بر نقاشی هائیکه کشیده سبک جدید و قشنگی در نقاشی های رنگی بوجود آورده و نیز برای ظرافتیکه در تصویر سازی انسان و حیوانات بسیار برده مشهور است.»^۱ حقه فوت سلطان محمدی بدست بیابنده ولی از تاریخ ۹۸۶ هجری که در یکی از آثار و نقاشی های او نوشته شده و به آن امضا نموده است معلوم میشود که تا اوایل سلطنت اسمعیل دوم هم در قید حیات بوده آثار و نقاشی های گرانبهایی ازین هنر و در فرزانه هرات بیاد کار باقی مانده که امر وز موزه های بزرگ دنیا به آن مزین است بعضی از آثار او که در موزه های ممالک اروپائی و غیره موجود است و در فهرست آثار صنعتی ممالک شرقی نشر گردیده قرار ذیل است:

۱- تصویر يك شهزاده محبوب مغلی: اگر چه این تصویر را بعضی از میناتور

شنا سان به بهزاد نسبت میدهند ولی برخی دیگر مانند موسیو «مارتو» و «دور»

که در شناختن میناتورهای شرقی و کار استادان هرات مهارت مخصوصی دارند آنرا از آثار استاد محمدی میدانند. این میناتور در جزو کیکسیون میناتورهای آکو او بود در موزه صنایع ظریفه بوستون محفوظ است.

۲- صفحه از کتاب شرفنامه، درین صفحه تصویر يك (شهرزاده) دیده میشود

که در مقابل نهو آبی بر روی يك تخت جلوس نموده و در پیش رویش موز يك نوازان مشغول نواختن موز يك هستند. این میناتور امضای روشن استاد محمدی را دارا می باشد.

۳- يك صفحه از خمسه نظامی: درین میناتور يك صحنه عشق تصویر شده.

شده بدین طریق که جوانی بيك دوشیزه زیبا قدحی تقدیم میکند و دران يك درخت سرو و بيك درخت پر از شکوفه نیز مشاهده میرسد در پایان این میناتور که در موزه بوستون محفوظ است بکوشه طرف چپ چنین ارقام گردیده «عمل استاد محمدی»

۴- صفحه از صفحات يك مرقع: در يك طرف این ورق تصویر دو شیزه

دیده میشود که بدست راست خود يك کتاب و در دست چپ خود یکدانه ناک دارد و مشغول مطالعه کتاب است اگر چه مستر «شولز» آنرا اثر استاد سلطان محمد هردی میداند ولی بکثرت آراء میناتور شناسان، کار استاد محمدی است فعلاً در موزه بوستون امریکا محفوظ می باشد.

۵- تصویر یکمده درویشان که در پیشه مشغول طعام خوردن اند.

درنگهائی که درین میناتور استعمال شده خیلی قشنگ و زیبایمی باشد این تصویر یکی از شاهکارهای استاد محمدی بوده و دران «راقم محمدی» امضا نموده است.

۶- تصویر دو نفر شبان که رمه های خود را بچرا آورده اند: یکی ازین شبانان بر چوب دست خود تکیه داده و دیگری بر زمین نشسته مشغول زدن است.

۷- تصویر دو ویشیکه در پای درخت نشسته و چند نفر رو ستان بیان را که مشغول وظیفه و کار خودها هستند تماشا میکنند این تصویر در موزه لسوور

پاریس محفوظ است استاد محمدی با خط خوش و زیبای خود چنین امضاء نموده «قلم فقیر الداعی محمدی مصور فی سنه ۹۸۶» در پایان مقاله باید خاطر نشان

نمائیم که استاد محمدی بر خلاف ذوق و روش پدر و استاد خود سلطان محمد که در آثار او عموماً صحنه های اریستوکراتی بمشاهده میرسد در بنا بلو ها و میناتورهای خود صحنه زندهای کوفی و روستائی و منظر داکش طبیعی را رسم نموده است.

۴۴ محمود (مولانا) :

ثلاً از مذہبین 'طلاکاران و نقاشان هراتی در قرن نهم هجری تخریب شده و در عهد سلطنت سلطان حسین بایقرا را یافته است . بقول صاحب تاریخ رشیدی در نقاشی و تذهیب از استادان زبر دست و ماهر بود چنانچه میگوید: محمود تذهیب از بیاری بهتر کرده است و بغایت نازک کرده است . دیباچه برای میرزا سلطان حسین طیار کرده است و نا تمام مانده در آن هفت سال کار کرده است . چنانچه باریک ساخته است که در مفصل بند وومی که شاید مقدار نیم نخود بوده باشد در آنجا یکمایه زرد زر ساخته که پنجاه برگ آعلیمی شمرده شده است . (۱)

مظفر علی : مظفر علی برادر زاده بهزاد و از زمره میناتوربست ها و اجلة نقاشان هرات است مشارالیه در اواخر سلطنت سلطان حسین میرزا (متوفی در سنه ۱۱۱۱ هجری) بوجود آمده و نازمان عباس صفوی حیات داشته است . به نزد اسماعیل محمد بن لعل و عباس صفوی دارای اعتبارات و نفوذ بسیار بوده و گمان می رود که اسمعیل صفوی او را با بهزاد یک جابه تبریز خوانده باشد « ارمناک بیگ » عضو وزارت فرهنگ و اوقاف ترکیه دو ضمن مقاله خود راجع به بهزاد نسبت خوبش را و تالی مظفر علی را با استاد بهزاد خوب روشن ساخته و او را برادر زاده بوی خود نامیده است مشارالیه میگوید: « یک جلد کتاب خمس نظامی که بسال ۱۵۲۲ بتوجه یکی از خطاطان هراتی استنساخ شده و در موزه کلمستان می باشد از نطقه نظار آنرا بهیچ نوعی نماند آثار صنعتی بهزاد خیلی مفید است از روی امضاها و غیره . اختلاف این کتاب را بهیچ نسخه موجود است معلوم می شود که مظفر علی برادر زاده موکلیان را خطوهر زاده بهزاد بودند مظفر علی را توسط کتاب معروف نظامی ، لوه که بنام طبعی است نوشته شده و در « بریتش موزیم » لندن می باشد می شناسیم .

۴۵ معاندانها نینچ (باقی دارد) علی احمد نعیمی